

PRIKAZI KNJIGA

Klaus Prange,

Ethik der Pädagogik. Zur Normativität erzieherischen Handelns.

Paderborn: Schöningh, 2010.

Klaus Prange: Etika pedagogije. Ka normativnosti odgojnog djelovanja, Paderborn: Schöningh, 2010. Broj djece se povećava, a problemi odgoja se umnožavaju. Pedagoška nastojanja države, kao i naponi te briga roditelja za odgoj djece i mladih do sada su se u neslućenim razmjerima povećali, no to sve ne pridonosi ni izvjesnosti odgoja i jasnoći njegovih ciljeva ni određenju mogućnosti i granica suvremenog odgoja. U ovakvoj situaciji (piše, među ostalim, na koricama ove vrijedne studije) etika pedagogije ima zadaću analizirati i pokazati raznolikost, unutarnje napetosti i mogućnosti rješavanja, što su ustvari obveze svih koji rade u odgoju ili ga znanstveno proučavaju, te kakvi su međuodnosi tih obveza. Rezultat takvog promišljanja je pluralistički mišljeno učenje o obvezama roditelja, profesionalnih odgajatelja, onih koji rade na osobnom odgoju do znanstvenika koji odgoj prate – promatrajući ga, opisujući i reflektirajući. Profesor Prange predlaže pluralističku etiku odgajatelja, koja treba udovoljiti raznolikosti i promjenjivosti vrijednosti te obvezatnosti općih normi u odgoju. Na taj način on je pokazao put izlaska iz mnogih paradoksa i dilema suvremenog odgoja. Zbog toga je ova knjiga posebno vrijedna i treba je približiti hrvatskim čitateljima.

Cilj autora studije jest skicirati etiku pedagogije ne polazeći od etike uopće, nego od osobitosti odgoja i od njegove osnovne operacije (pokazivanje). Stoga je znakovit naslov prvoga poglavlja *Od morala pokazivanja do etike*. Kraći prikaz pojedinih poglavlja, koji slijedi, ne samo da taj put zorno pokazuje, nego i sadržajno određuje specifičnost morala pokazivanja u raznim kontekstima – što je i bitna karakteristika autorove koncepcije etike pedagogije.

Uvod

Pedagoška pitanja ne zahtijevaju samo didaktički odgovor, nego i jasnoću o tome koje bi norme bile obvezatne za pedagoško djelovanje, bilo za roditeljski (obiteljski) odgoj, bilo za javni odgoj ili za samoodgovorno učenje – i za nastavnike i za učenike, odnosno za studente.

Teorijski nacrt, koji je u osnovi svih poglavlja ove knjige, autor je predstavio u jednoj od svojih posljednjih knjiga „Pokazna struktura odgoja: Nacrt operativne pedagogije” (njem.: *Die Zeigestruktur der Erziehung. Grundriss der operativen Pädagogik*, 2006). Jasna, dobro raščlanjena i koherentna struktura ove nove studije profesora Prangea rezultat je, dakle, osobitoga vlastitog teorijskog pristupa.

Premisa autorova koncepta izloženog u ovoj studiji jest da se etika pedagogije može formulirati samo s obzirom na osobitost odgoja, s posljedicom da se u obrazloženju odgojnih obveza poštuje različitost pedagoških konteksta. Prange u uvodu ističe kako mu je, pri pisanju knjige cilj bio: dati pregled i unijeti red u rasprave o etičkim pitanjima u pedagogiji – pri tome ne citirajući mnogo i ne raspravljajući s drugim autorima koji su o ovom pitanju objavili važne studije. Taj je zadatak veoma dobro obavio. I više od toga. U ovoj je studiji jasno raspoznatljiv specifičan rukopis profesora Prangea. „Etika pedagogije” studija je o etici pedagogije iz perspektive morala pokazivanja. Ta ideja vodilja prisutna je ne samo u svakom poglavlju, nego doslovno u svakoj rečenici ili odlomku ove iznimno koherentne studije.

Od morala pokazivanja do pedagoške etike

Autor polazi od pitanja (koje je postavio Wilhelm Flitner) – je li odgoj moralno dopušten. Što ova dozvola

uključuje, koliko daleko seže i što nije dopušteno – sve je to pitanje ljudske slobode i učenja.

Pitanje etičkih temelja odgoja tematizira ne kao pitanje je li odgoj dopušten, nego je li obvezan, i to pod svim uvjetima. Polazna pretpostavka glasi: odgoj je obveza, to znači zadaća koja se ne smije ne ispuniti. Odgoj kao obveza – to je najkraće ideja vodilja za etiku pedagogije.

Polaznu točku, smatra autor, ne čini pitanje cilja, odnosno programa, nego pitanje operativnog modusa odgoja. Iz njega se može izvesti što u odgoju uopće može biti zapovijed, a što se može izostaviti, koje obveze imaju odgajatelji, a koje učenici. Etička dimenzija odgoja nije puki privitak prethodno obrazložene opće etike. Uzimanje u obzir specifičnosti problemskog pitanja čini početak, a ne zaključak pedagoške etike. Vodeća je misao: norme odgojnog djelovanja ne mogu se formulirati i njihovo obrazloženje odrediti neovisno od osobitosti odgoja i učenja.

Pedagoška etika svoju osnovu ima u odgoju. Naša je polazna točka pojam odgoja, odnosno njegov operativni modus, povratak na izvornu operaciju pedagogije – pokazivanje. Pokazivanje i učenje odvojene su operacije. Pokazivanje je socijalni, a učenje individualni proces. Oba se trebaju odnosno i vremenski, tematski i socijalno koordinirati. Nedostaje li predstavljanje i pokazivanje – nema odgoja. Mi djelujemo izričito pedagoški tako što drugima pokazujemo nešto, da on ili ona ponovno to može pokazati i pokrenuti ih da upravo to čine.

Postoje tri mjerila, bez kojih nema pokazivanja u odnosu na učenje: što god mi pokazujemo, da bi se učeno moglo naučiti treba biti *razumljivo, primjereno i primjenjivo*.

Pojmovi i koncepti etičkog diskursa

U ovom poglavlju autor postavlja pitanje – koji to pojmovi mogu biti važni za konkretno moralno orijentiranje. I odmah daje odgovor: norma i vrijednost, obveza i krivnja, koncepti pravednosti i sankcija. Bližim određenjem ovih pojmova i koncepata treba se stvoriti, smatra, okvir za moral pokazivanja, što on veoma uspješno u ovom poglavlju i čini.

Etika skrbi: odgoj roditelja i obitelji

Polazište za pedagošku etiku jest asimetrija punoljetnosti (zrelosti) i nezrelosti, formulirano kao pitanje:

zašto se roditelji trebaju skrbiti za djecu, podupirati ih i odgajati – dok se ona sama ne budu mogla nositi sa životom. Pitanje se ne odnosi na to čine li to roditelji zaista, nego je li odgoj njihova zadaća, koja je temeljno povezana s roditeljstvom, a njezino zanemarivanje sa sankcijama.

Očekivanje roditeljske skrbi za djecu (pro) doživljeno je kao norma (djeca i žene prvi ulaze u brodove za spašavanje, posebno smo osjetljivi na okrutnost prema njima). Svi znamo što tu pripada, ali pitanje nije kako se može objasniti taj fenomen, nego postoji li ova obveza pomoći (skrbiti se za djecu od rođenja do mature, plaćati im studiju, koji nije jamstvo zaposlenja). Pitanje se ne postavlja iz psihološke ili sociologijske perspektive, već normativno. Postoji li obvezna skrb i kako je utemeljiti, odnosno obrazložiti?

Prvi bi odgovor mogao glasiti – država, naš otac, propisuje obvezu.

Drugi je odgovor – djeca su bespomoćna i ne možemo ih same prepustiti životu. Osim toga postoji obveza prema slabima.

Treći odgovor glasi – djecu trebamo kao buduće odrasle (korist kao argument). Djeca su jamstvo održavanja socijalnog sustava. Djeci treba ugrađivati osjećaje obveze prema starijima kako nas ne bi ubila kada postanemo (jako) stari i beskorisni.

Četvrti je odgovor – cijena kao argument. Roditeljski odgoj ne promatra se kao postignuće vrijedno novca, nego kao nešto što se ostvaruje ni za što (njem. umsonst).

Nijedan od ovih odgovora, smatra autor, nije normativno utemeljen. Riječ je o psihološkim, biopsihološkim i socijalno-političkim činjenicama i interesima, a ne o utemeljivanju norme ni o normativnoj konstrukciji odgoja.

Ako ta utemeljivanja nisu dovoljna, postoji li uopće normativna utemeljenost odgoja. Kako nastaje, normativno promatrano, naša obveza da uzdržavamo i njegujemo djecu. Što smo im dužni i ponajprije tko?

Profesor Prange u utemeljivanju roditeljske norme odgajanja djeteta polazi od poznatoga Kantova stava: Na temelju činjenice da je novorođenče osoba, opravdano je rođenje (der Zeugung) promatrati kao put kojim osoba bez svoje volje dolazi na svijet. S druge strane, time je nastalo dijete i stoga je obveza roditelja stajati uz dijete, to jest sa svim svojim snagama učiniti mu život dobrim.

Iz ovog stava autor izvodi sljedeće postavke:

Djeca su osobe. Osobe zahtijevaju poštovanje njihove volje, čak i kad ona nije artikulirana. Budući da je dijete bez svoje volje došlo na svijet, tako reći „proizveli” su ga roditelji, roditelji trebaju biti odgovorni za posljedice svoje odluke.

Budući da su djeca „napravljena”, oni koji su ih „napravili” trebaju se skrbiti za njih.

Skrb je obvezatna za roditelje – ona je čin ispravljanja, reparacije. Iz toga nastaje odgoj kao etička zapovijed za roditelje, neovisno o korisnosti i društvenim interesima.

Trebamo se držati onoga što smo prouzročili i moramo biti odgovorni za svoje djelovanje ili (ne) djelovanje – ističe Prange.

S druge strane, djeca imaju obvezu skrbiti se za roditelje jer su im oni dali život, „donijeli ih na svijet”.

Etika vođenja: javni odgoj

Mi omogućujemo odgovornost tako što posređujemo znanja i vještine. To ne nastaje bez izobrazbe i vođenja. Vođenje i etika vođenja – o tome je riječ u ovom poglavlju.

Etički relevantno pitanje u ovom kontekstu jest – kako se ovo vođenje može legitimirati.

Postoji obveza prema društvu, kulturi, čovječanstvu. Čovjek može postati čovjekom samo putem odgoja. Kako ovoj slici dati točan sadržaj? Prema mišljenju profesora Prangea, to je kultura. Odgoj sa sadržajne strane jest, smatra, uvođenje u kulturu i snalaženje u kulturi u kojoj odrastamo. Ovu zadaću kao obvezu nije moguće ispuniti bez vođenja. To ne možemo vlastitim snagama. Vođenje je upravo to – pokazati putove usvajanja kulture te ih učiniti vidljivima, razumljivima i prohodnima.

Etika samoodgovornosti: samoodgoj kao samonalaženje

Riječ je o obvezi koju svatko ima prema sebi. Osobnost je odavno tema („spoznaj samoga sebe”) identiteta. Vlastitu odgovornost (danas) čini izbor odgovarajućih usluga, ona je receptivna i obuhvaća organiziranje vlastitog konzumerizma. Koliko djeci dati prostora za vlastitu odgovornost vječno je pedagoško pitanje. S druge strane, kako razumjeti samonalaženje? Ovaj se proces odvija i u nastavi i tijekom cijelog života. Najvažnije je da samonalaženje

nije jednostrano ili (ponajprije) spontani čin, nešto što sami moramo odlučiti i putem čega se utemeljujemo – nego je kombinacija reakcije i akcije, nešto što se pojavljuje (izrasta) i sukcesivno nastaje. Snaga i obvezatnost vlastite odluke ono je što određuje, kako izgrađujemo karakter. Međutim, moral se ne sastoji samo u činu odluke. Njegovo usvajanje zahtijeva proces učenja, odnosno proces usvajanja svijeta.

Čovjek poznaje sama sebe (Goethe) samo ako poznaje svijet, kojega postaje svjestan u sebi i sebe u njemu. Svaki novi predmet, dobro promatran, uključuje novi organ u nama.

Mi nemamo izravan pristup sebi kao nečemu danom, koje možemo utvrditi na način spoznaje predmeta. Mi se pokazujemo u onome što jesmo i u tome kako se ophodimo prema drugima i stvarima, što činimo i propuštamo te ponajprije u onome što možemo i u onome što znamo, odnosno ne znamo.

Karakter nekog čovjeka otkrivamo tako što povezujemo njegova djelovanja i radnje, i slika njegova karaktera pojavljuje se sama od sebe. To vrijedi i za one s kojima komuniciramo, o kojima donosimo sudove, ali i za nas same. Da bismo vidjeli tko smo, što je u nama i za što smo sposobni, ali i za što nismo, moramo izići izvan sebe, nešto pokušati i poduzeti. Ne pronalazimo sebe neposredno, nego posredno putem doživljaja te uspješnoga ili neuspješnog djelovanja.

Sam Goethe izvrstan je primjer za doživotnu spremnost i sposobnost za učenje, prije nego što se doživotno učenje počelo izričito tematizirati. To je operativan dobro shvaćen smisao formule: Upoznaj samoga sebe. Razumijeva li se ova uputa za učenje i proces samonalaženja kao norma, može izgledati upitno.

Pri samonalaženju riječ je o odgovornosti za vođenje (vlastita) života. Ona se odnosi na ono što smo učinili, izdržali i kao smo to preradili. Cjeloživotno učenje je odgovor na ove odnose, u stalno promjenjivom svijetu, i za ovo učenje sami smo odgovorni. Spremnost na učenje pretpostavka je da bismo mogli odgovorno agirati i reagirati – u smislu jedne samoizabrane norme, koja se realizira u zadaći koju si postavljamo i preuzimamo. U to spada i zadaća odgoja. Ne postoji norma koja nas obvezuje na odgoj. Samo kada smo se za nju odlučili (kao roditelji, nastavnici, znanstvenici), tada bismo morali s time povezane norme i ispunjavati, odnosno poštovati.

Etika pedagoških poziva

Koje su obveze odgajatelja? Kakve obveze ima odgojna znanost u odgojnom djelovanju? U bližoj prošlosti pedagoški se poziv snažno razvio - od logopeda do diplomiranih pedagoga. Od pedagoga se traži poštovanje načela istinitosti i težnja prema izvrsnosti.

Novi su i zahtjevi koji se postavljaju pred djecu kada krenu u školu. Imaju kontakt ne samo s osobama, nego i s nositeljima funkcija (nastavnik, ravnatelj). Djeca su u školi, za razliku od obitelji, suočena s međusobnim natjecanjem u postignuću. Nov je za njih i način ophođenja (primjerice prema nastavnicima i među vršnjacima).

Proturječnosti nastaju u formama ophođenja između obitelji i škole u obradi nekih tema (primjerice seksualnog odgoja) ili u suvremeno vrijeme oko simbola (križa, marama).

Pozivna etika primjerice nastavnika zahtijeva, primjerice, od učitelja da budu neutralni kad je riječ o vrijednostima te da izbjegavaju indoktrinaciju. Sve su to složena pitanja i složeni zahtjevi.

Etika znanosti o odgoju

U pedagogiji je riječ i o zahtjevu znanstvene utemeljenosti praktične pedagogije, bez ugrožavanja profesionalnosti pedagoškog djelovanja.

Odgoj ne obuhvaća samo izvedbu, nego i promatranje, analiziranje te istraživanje, a prikupljeni podaci i rezultati istraživanja povratno utječu na odgoj. Odgojna znanost jedan je od čimbenika koji određuju svijest i razumijevanje odgoja, i stoga je ona moć. Iz toga proizlazi i njezina odgovornost. Odgojna znanost, međutim, ne stoji nedužna pokraj odgojnog djelovanja, čak ni kada se proglašava pukim promatranjem. O tome piše profesor Prange u ovom poglavlju.

Odnos odgojne znanosti prema odgojnoj realnosti može se okarakterizirati na tri načina:

1. Znanstvena pedagogija razumije sebe kao subjekt odgoja. Ona se odnosi prema javnosti i pedagozima od poziva, kao roditelji prema djeci i nastavnicima prema učenicima. Njezina argumentacija počiva na rezultatima istraživanja. Ona pokazuje što je pedagoško.
2. Odgojna znanost pruža usluge društvu. Ona je instrument političkog planiranja i politike.

Što će se istraživati, odlučuje naručitelj (politika), kako se to događa, odlučuje znanost.

3. Znanost se povlači u sebe, skrbi se za sebe i ostavlja sve izvana kako jest (kula od slonove kosti). Hegel taj stav znanosti pregnatno objašnjava „...teorijski rad, uvjeravam se svakodnevno, donosi više promjena u svijet nego praktični rad”.

Znanost zahtijeva distancu (odmak) prema aktualnom. Treba li odgojna znanost pridonositi rješavanju odgojnih problema (kao medicina) ili samo promatrati što rade roditelji i nastavnici te istraživati zašto školski sustav funkcionira ili ne funkcionira? Ili se ona ne orijentira na fenomene odgoja, nego na vrstu i način govora o odgoju? Razumije li se ona kao vrsta literaturne znanosti odgoja (s čitanjem i tumačenjem tekstova)?

Može li i treba li odgojna znanost sama odgajati? Ako treba, tko je adresat i kakve su posljedice za vlastitu praksu? Ili je bolje da se koncentrira samo na promatranje?

Pod kojim se pretpostavkama pojavilo pitanje pedagoške odgovornosti odgojne znanosti? Ono se može predstaviti u tri stupnja i kao posljedice razvoja pedagoškog mišljenja:

1. Prvi slučaj artikulacije pedagoške svijesti odnosi se na sve doživljeno, proživljeno, pretrpljeno i poželjno kazano o odgoju.
2. Drugi je slučaj orijentiran na poziv. Eksplicitno legitimiranje metoda i ciljeva pedagoškog djelovanja.
3. Treća je varijanta institucionalno nastala znanstven pedagogija.

Uz niz drugih pitanja, autor u ovom poglavlju razmatra i bitno pitanje odnosa teorije i prakse u pedagogiji.

Postoji obveza opravdanja vlastitoga znanstvenog rada, ali i obveza zauzimanja stajališta o pitanjima postavljenima u javnom diskursu o odgoju. Postoji i obveza kritike te stoga odgojnu znanost treba shvatiti i iz perspektive njezine odgovornosti kao kritičke odgojne znanosti. Ali tako da odgojna znanost njezina izvorna pitanja sama artikulira prema vlastitim spoznajama i uvidu u druge prakse, a ne kao što se uvrijedilo - da se važna disciplinarna i praktična pitanja pedagogije formuliraju u drugim znanostima te u njihovim pojmovima, konceptima i paradigma-

ma. Onemogućiti to „neprijateljsko preuzimanje” moralna je obveza pedagoga znanstvenika.

Svatko ima obvezu brinuti se za sebe i za one koji o njemu ovise. Iz toga za znanstvenu praksu proizlazi sljedeće:

1. Znanstvena pedagogija treba se skrbiti za sebe, to znači da obrađuje razliku između istinitog i pogrešnog; prema temi i problemu. U ovoj praksi riječ je o utvrđivanju onoga što se s razlogom može smatrati istinitim. Njezin je moral istraživanje, provjeravanje, međusobna kontrola i naknadno provjeravanje – i to ima prednost pred različitim interesima.
2. Znanstvena pedagogija brine se i za posljedice svojih spoznaja, tako što upozorava na njih, primjerice kroz obvezno objavljivanje znanstvenih radova.
3. Znanstvena pedagogija vodi brigu o tome da osobe koje u znanstvenim institucijama preuzimaju zadaće raspolažu (stječu) znanjima kao osnovama svojih vještina. Treba ih motivirati da zauzimaju analitičke stavove te da primjereno primjenjuju znanje.

Znanost se skrbi za druge prakse tako što se brine za sebe, kao i nastavnik koji ne ispunjava svoju zadaću ako moralizira, nego ako dobro, razumljivo, primjereno i primjenjivo drži nastavu.

Iz svega ovog stječe se uvid u cjelokupnost pedagogije: ne postoji jednostavna etika za roditelje, odgajatelje i znanstvenike pedagoge. Oni mogu sjediti u istom brodu, ali ne na istome mjestu i s istom odgovornošću. Postoji pokretljiv odnos u različitim zadacima i praksama: prvo - roditeljska etika za skrb, drugo - vođenje za profesionalnog odgajatelja i tre-

će - etika znanosti. Svi oni tematiziraju odnos poučavanja i učenja te pokazivanja i usvajanja, i za sve njih vrijedi pravilo da ne postoji jedno mjesto gdje se odlučuje i konačno zbrinjava.

Prilog: Pravo u odgoju – odgoj u pravu. O nape-
tom odnosu između pravnog mišljenja i pedagoške refleksije

Primjer slijeđenja logike morala pokazivanja (pedagogijsko i pedagoško stajalište) prema drugim logikama i stajalištima autor ove studije pregnantno pokazuje (u prilogu ove knjige) na primjeru distinktivnosti između pravnog mišljenja i pedagoške refleksije. Ta je distinkcija očita u stavu: „To je formalno u skladu s pravom, ali ne može biti pedagoško”. Pedagoško ima vlastiti prostor s vlastitim pravilima i mjerilima.

Prange predlaže za pedagoško stajalište - operativno-didaktičku orijentaciju. Ona se sastoji u tome da se pitamo za pedagošku intervenciju i da je potom razgraničimo od medicinske ili pravne. Na ovaj način ne idemo *top-down*, nego *bottom-up* - primjerene pojmove formuliramo u odnosu na realne situacije upravo didaktički, a ne zaobilaznim putem preko etike i njezinih dilema. U didaktici je pedagogija pri sebi (kod sebe), a debata o pravednosti (u pravu) čini od pedagogije provinciju kojim se upravlja izvana i koja samo treba provesti što joj nalažu politika, filozofija ili teologija, odnosno pravo.

Tu distinkciju između pravnog mišljenja i pedagoške refleksije autor argumentira i na taj način pokazuje primjenjivost logike svoje etike pedagogije skicirane u ovoj studiji. Svaki bi pedagog, prema našem mišljenju, i to ne samo zbog toga, trebao pročitati ovu iznimno vrijednu knjigu.

Marko Palekčić